

REKONSTRUKCIJA I REVITALIZACIJA PORODIČNE KUĆE U SELU ČITLUK

RECONSTRUCTION AND REVITALIZATION OF A FAMILY HOUSE IN THE VILLAGE OF CITLUK

Adalet Šemsović, *Fakultet tehničkih nauka, Novi Sad*

Oblast - ARHITEKTURA

Kratak sadržaj – Istraživanje se fokusira na rekonstrukciju i revitalizaciju tradicionalnih seoskih kuća i prilagođavanjem prostora potrebama. Cilj projekta je integrisanje obnovljenog objekta u turističku ponudu, ističući turistički potencijal regiona. Ovaj pristup može doprineti atraktivnosti regiona i pružiti autentično iskustvo u slikovitom delu zemlje.

Ključne reči: Rekonstrukcija, revitalizacija, kuća, ruralna arhitektura, kulturna baština, očuvanje nasleđa

Abstract – The research focuses on the reconstruction and revitalization of traditional rural houses and adapting the space to needs. The goal of the project is to integrate the renovated building into the tourist offer, emphasizing the tourist potential of the region. This approach can contribute to the attractiveness of the region and provide an authentic experience in a picturesque part of the country.

Keywords: Reconstruction, revitalization, house, rural architecture, cultural heritage, heritage preservation

1. UVOD

Uloga kuće kroz vekove bila je da bude zaštitnik i čuvar čoveka od životnih izazova, a njene karakteristike imale su veliki uticaj na emocionalni i socijalni aspekt života pojedinca [1]. Kroz vekovno iskustvo građenja, naši preci su pokazali sposobnost prilagođavanja okolini i mudrost u izboru lokacije, materijala i oblika kuće. Stare građevine odražavaju visok nivo kulture stanovanja i funkcionalnosti, često nadmašujući moderna očekivanja. Fokus rada je na jednoj seoskoj kući koja, iako stara, nudi potencijal za rekonstrukciju i revitalizaciju, čime se naglašava važnost očuvanja kulturne baštine i prilagođavanje savremenim potrebama.

2. METODE

Metodologija istraživanja obuhvata prikupljanje podataka s terena kroz crteže i topografske planove postojećih objekata, počevši s identifikacijom problema i stvaranjem teorijskog okvira. Nakon analize literature i terenskih primera, istraživači razvijaju kreativna rešenja koja integrišu tradiciju i savremene potrebe. Ključni deo metodologije jeste ispitivanje efikasnih načina implementacije predloženih rešenja, što uključuje dalje istraživanje na terenu i proveru održivosti revitalizacija

NAPOMENA:

Ovaj rad proistekao je iz master rada čiji mentor je bio vanr. prof. dr Igor Maraš.

prilagođenih specifičnostima svakog objekta. Upravo to je i cilj ovog istraživanja - revitalizacija i rekonstrukcija postojećeg objekta, posebno fokusirana na očuvanje tradicionalne arhitekture starih seoskih kuća.

Pored očuvanja autentičnosti građevine, istraživanje teži i očuvanju tradicionalnog načina života, pružajući moderni prostor prilagođen današnjim potrebama.

Naglašava se i potencijal objekta za turističku ponudu, što bi moglo dodatno obogatiti turističko iskustvo Pešterske visoravni i kanjona reke Uvac.

3. PREDMET RADA

Predmet rada jeste porodična kuća u selu Čitluk, blizu Sjenice i Novog Pazara. U radu je detaljno prikazano kako i na koji način je moguće primeniti intervencije na datom objektu po pitanju funkcije i arhitekture, a sačuvati i osvežiti tradicionalni stil seoske kuće. Kuća, izgrađena u prvoj polovini XX veka, nosi znake starenja i oštećenja, poput erozije, pucanja zidova i degradacije krovnih konstrukcija. Lokalno stanovništvo svedoči o veštini i predanosti u gradnji objekta.

Objekat se nalazi na padini, sa glavnim ulazom okrenutim prema jugoistočnoj strani parcele. Površina parcele na kojoj se nalazi objekat iznosi 1285 m², a lokacija se nalazi u umereno-kontinentalnoj klimi, sa izraženim položajem povoljnim za zaštitu od vetra.

Osim toga, područje se nalazi u VIII zoni seizmičnosti, što zahteva posebnu pažnju prilikom projektovanja i izgradnje objekata [2]. Iako do sada nisu sprovedena geotehnička ispitivanja, planirana su buduća istraživanja kako bi se dobila potpuna slika o geotehničkim karakteristikama terena, ključna za uspešno izvođenje projekta.

Slika 1. Predmetni objekat

4. KONTEKST PEŠTERSKE VISORAVNI I SELA ČITLUK

Pešterska visoravan je jedinstvena geografska regija u jugozapadnoj Srbiji čiji naziv potiče od reči “pešter” (arhaičnog naziva za pećinu) [3]. Zemljište, uglavnom krečnjačko, podržava stočarstvo i poljoprivredu, posebno uzgoj ovaca. Ima surovu klimu s ekstremno niskim zimskim temperaturama. Bogatstvo voda čini je područjem međunarodnog značaja. Čitluk, deo Pešterske visoravni, sa sličnim geografskim karakteristikama, oblikovan je pod uticajem lokalnih uslova. Kulturno-istorijsko nasleđe regije seže od praistorije do srednjeg veka, s uticajem ilirskih plemena i osmanske okupacije.

Spomenici poput džamije Valide Sultan u Sjenici i Velike Gradine u selu Vrsenica, svedoče o bogatoj i raznovrsnoj istoriji ovog kraja. Gastronomska scena Peštera obiluje tradicionalnim specijalitetima koji čuvaju vekovnu kulinarsku tradiciju.

Što se tiče arhitektonskog potencijala, Pešterska visoravan predstavlja izuzetan potencijal koji kombinuje tradiciju i modernost. Očuvanje tradicionalne seoske arhitekture, revitalizacija starih zgrada, razvoj tematskih smeštajnih objekata i umrežavanje sela nude mogućnosti za oživljavanje kulturne baštine i stvaranje održivog turizma. Integracija ekoloških principa u arhitektonski dizajn dodatno doprinosi očuvanju prirodne ravnoteže Pešterske visoravni.

5. RAZVOJ KUĆE KROZ VREME

Razvoj kuće kroz vreme oslikava evoluciju arhitekture pod uticajem lokalnih faktora i tradicija. U bivšoj Jugoslaviji, raznoliki klimatski uslovi doprineli su različitim tipovima narodnih kuća. Uopšte uzev, postoje tri veće oblasti koje se razlikuju po svojim klimatskim odlikama – primorska, planinska i panonska [4].

U zavisnosti od oblasti u kojoj se gradilo, razlikujemo i nekoliko tipova narodnih kuća: kamene kuće jadranskog primorja, dinarske brvnare, moravsko-varždarske i vojvođanske kuće, te tursko-istočnjačke kuće. Ovi stilovi arhitekture odražavaju adaptaciju na lokalne resurse i društvene potrebe, dok svedoče o bogatstvu kulturne raznolikosti i istorijskih uticaja u regionu.

5.1. Brvnare

Brvnare su građevinski objekti napravljeni isključivo od stabala drveta - brvana ili tesanih talpi [5]. Imale su raznoliku namenu u prošlosti, služeći kao kuće, skloništa, mlinovi, vetrenjače, verski objekti i čak fortifikacijski objekti. Zahvaljujući dostupnosti materijala, bile su česte u ruralnim i šumovitim područjima. Mnoge su očuvane do danas, ali mnoge su nestale usled ratova i nemira.

5.2. Bondručare

Bondručara je tradicionalna kuća s drvenim kosturom i zidovima ispunjenim lakšim materijalom poput zemlje ili opletenog pruća. Fasade su zaštićene blatom, a krovovi imaju široke prepuste i pokrivaju se teškim olučastim crepom. Unutrašnji raspored obično obuhvata prostoriju s otvorenim ognjištem, sobu, ostavu i trem. U novijem kontekstu, primetne su i bondručare na ravnom terenu s kamenim podrumom, često korišćenim kao kuhinja.

6. ANALIZA POSTOJEĆEG STANJA

Analizu postojećeg stanja započinjem analizom prostorne dispozicije. Predmetni objekat je rustična seoska kuća bondručara koja se sastoji od dve etaže, podruma od masivnih kamenih blokova i prizemlja konstruisanog od drvenih elemenata ispunjenih blatom i zemljom.

Slika 2. Osnova podruma (postojeće stanje)

Podrum obuhvata dve prostorije s ulazom na istočnoj strani, dok prizemlje čini glavna prostorija s ognjištem, spavaća soba i hodnik, ukupno oko 50m². Objekat ima drvenu međuspratnu konstrukciju i krovnu stolicu s crepom, dok je dimnjak izgrađen od opeke.

Slika 3. Osnova prizemlja (postojeće stanje)

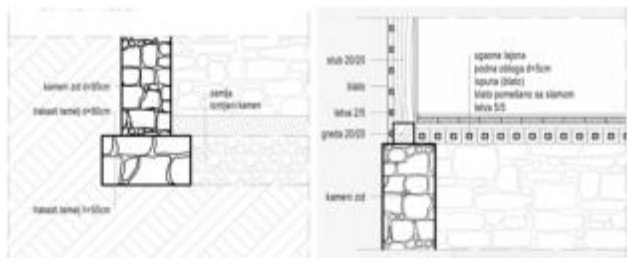
Za ovaj tip konstrukcije karakteristični su temelji od kamena, čija širina varira između 70 i 100cm, prilagođavajući se dimenzijama objekta. Trakasti temelji ispod spoljašnjih zidova, poput ovog objekta, pružaju čvrstu osnovu visine od 50cm, što omogućava ravnomernu raspodelu težine i osigurava stabilnost i otpornost na teret.

Donji deo objekta karakterišu zidovi izrađeni od prirodnog kamena debljine oko 50 cm, spojeni sa spoljne i unutrašnje strane. Južnoistočna strana je u brvnarskom stilu radi zaštite od sunca, dok je severozapadni deo izrađen u bondručarskom stilu. Zidovi u prizemlju su drvene konstrukcije, oslonjeni na stubove dimenzija 20/20 cm, dok je unutrašnjost zidova popunjena lakšim materijalom, uglavnom zemljom.

Tavanice u ovom objektu konstruisane su od drvenih greda dimenzija 20/20 cm, postavljenih na razmaku od pola metra. Donja zona greda ojačana je letvama od hrastovog drveta dimenzija 3/5 cm, dok se između greda

koristi ispuna od profilisanih letava dimenzija 5/5 cm, na koje je nanesen sloj blata i slame poznat kao "valjak". Nakon toga, radi izravnavanja neravnina, nanosi se sloj blata pomešanog sa plevom.

Na gornjoj strani tavanice, na drvene grede, pričvršćuje se daska debljine 5 cm koja služi kao podna obloga ili patos.

Slika 4. Vertikalni presek temelja, Poprečni presek međusp. tavanice (postojeće stanje)

U ovoj kući, tipičnoj za bondručarski i brvnarski stil gradnje, krovna konstrukcija se sastoji od pažljivo odabranih drvenih elemenata poput venčanica, stubova, greda i kosnica, izrađenih od hrasta, bukve ili četinarina zbog njihove otpornosti na vlagu. Krov je četvorovodne strukture s blagim nagibom, prilagođenim umerenoj klimi, a strehe su osmišljene da efikasno štite gornje zone zidova od atmosferskih uticaja. Podloga za pokrivač, u ovom slučaju ravan crep, čvrsto se oslanja na krovnu konstrukciju putem letvi dimenzija 3/5 cm.

Drveni dvokrilni prozori, sa ramovima debljine od 5 cm, integrisani su u zidne konstrukcije između pragova, sa dimenzijama 75x100 cm duž južne i jugoistočne strane, dok se na severnoj strani nalazio jedan trokrilni prozor impresivnih dimenzija 150x100 cm. Visina parapeta kod svih prozora je 90 cm, a prozori su obojeni u plavu boju, ističući se kao dominantan vizuelni element na fasadi objekta.

Spoljna drvena vrata imaju dimenzije 120x190 cm, dok su unutrašnja vrata nešto manja, dimenzija 80x180 cm. Sva vrata su umetnuta u drvenu konstrukciju zidova sa ramovima debljine 5 cm, istaknuta plavom bojom.

Objekat je karakterističan po različitim tipovima gradnje u zavisnosti od orijentacije i namene prostorija. Sa južne strane, gde je obilje sunčeve svetlosti, dominira brvnarski stil, dok je na severo-zapadnoj strani primenjen bondručarski stil kako bi se soba održavala toplom. Nedostatak nužnika u objektu ukazuje na tradicionalni način života gde su stoka i ljudi delili isti prostor. Okruženje kuće oblikuje neobrađeni kamen, sa zidovima debljine oko 50 cm koji se bolje uklapaju sa spoljašnjosti, dok unutrašnjost ostaje nedodatno obrađena.

Unutrašnja oprema kuće, u skladu sa tradicionalnim načinom života, bila je prvobitno skromna, ali vremenom je obogaćena, zadržavajući racionalnost i praktičnost. Nameštaj, uglavnom izrađen od drveta, odlikovao se jednostavnom obradom u početku, da bi kasnije bio ukrašavan, što je doprinosilo živopisnom izgledu unutrašnjosti.

Upotreba dolapa već sredinom XIX veka ukazuje na racionalno korišćenje prostora, dok su tkanine na soframa i ležajevima dodavale boju i toplinu enterijeru.

7. STUDIJE SLUČAJA

Ovaj istraživački rad rezultat je analize nekoliko seoskih kuća koje su revitalizovane i rekonstruisane, kao i samih potreba za obnovom stare seoske kuće. Navedeni projekti poslužili su kao inspiracija za oblikovanje strategije rekonstrukcije i revitalizacije objekta.

- Kuća Schedlberg u Arnbrucku, Nemačka
- Kuća Mosogno u Tičinu, Švajcarska
- Kuća Čuružanka u Čurugu, Srbija

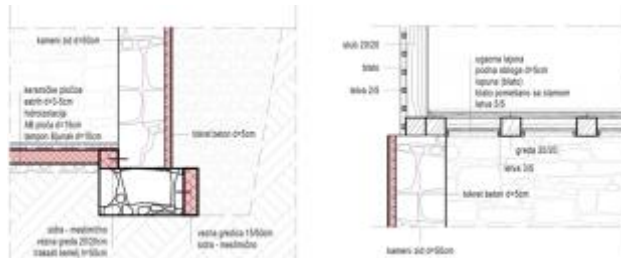
8. PREDLOG REŠENJA

Analizom postojećeg stanja doneti su predlozi za poboljšanje prostornih karakteristika, stabilnosti i estetike kuće. Organizacija prostora kroz dve etaže, uz dodatak trema za bolju povezanost sa dvorištem, pruža veću funkcionalnost i fleksibilnost. Transformacija prostora ognjišta u dnevni boravak i kuhinju, te podela podrumskog dela na ostavu i podrum pića, osigurava efikasnu upotrebu prostora. Dodatni prozori i vrata, obojeni u tradicionalnu plavu boju, održavaju autentičnost i doprinose estetskoj vrednosti objekta.

Slika 5. Trodimenzionalni prikaz novonastalog stanja

U slučaju ovog objekta, potreba za sanacijom temelja proizlazi iz njihovog plitkog položaja u tlu na terenu koji je u padu, što dovodi do popuštanja temelja usled prodora vode i slabljenja tla. Sanacija uključuje duboki iskop i izradu armiranobetonskih traka duž spoljnih i unutrašnjih strana temelja, sa sidrenjem traka radi podrške masivnim zidovima. Armaturna sidra se postavljaju na spojeve kamenih temelja radi dodatne čvrstoće.

Slika 6. Detalj temelja i međuspratne konstr. (novonastalo stanje)

Ojačana konstrukcija u podrumskom delu objekta, zajedno sa masivnim kamennim zidovima i temeljima, osigurava konstruktivnu stabilnost i bezbednost kuće. Revitalizacija spoljnih zidova obuhvatala je zamenu dotrajalog drveta u delu brvnarskog tipa i obnovu bondruk konstrukcije, čime je očuvana autentičnost

objekta kao svedoka prošlog vremena. Takođe, tavanice su revitalizovane zamenom dotrajalih drvenih greda i obnavljanjem ispunom od blata i slame. Krovna konstrukcija je takođe obnovljena, zamenom dotrajalih elemenata i dodatkom natkrivanja novoprojektovanog trema.

Slika 7. Osnova prizemlja (novonastalo stanje)

U cilju očuvanja tradicionalnog izgleda, spoljni deo objekta prošao je kroz nekoliko intervencija. Zadržani su osnovni gabariti, bela boja fasade za deo u kojem je bondručara, dok je drveni deo karakterističan za kuću brvnarskog tipa. Međutim, zbog opsežne devastacije fasade, morala je biti potpuno obnovljena. Na jugo-istočnoj strani, najautentičnijoj, promene su minimalne, dok su na južnom delu dodani trem i stepenište.

Slika 8. Trodimenzionalni prikaz novonastalog stanja

Na severnoj strani, zadržan je trokrilni prozor u spavaćoj sobi, dok su dodata dva dvokrilna prozora u delu brvnarske kuće. Dodat je i jedan jednokrillni prozor na severo-zapadnoj strani, gde se nalazi kupatilo. Prozori i vrata su zamenjeni i dodati, održavajući proporcionalni sklad između prizemlja i podruma.

U podrumu su reorganizovane prostorije, stvarajući posebne zone za podrum piće i ostavu sa radnim stolom, zadržavajući pravougaonu formu i osnovne gabarite. U prizemlju, zadržan je isti pravougaoni raspored, ali je podeljen na 4 zasebne prostorije: hodnik, novo kupatilo, spavaću sobu i dnevni boravak sa kuhinjom i trpezarijom. Orijentacija prostorija omogućava prirodno osvetljenje i ventilaciju, sa dnevnim boravkom okrenutim prema jugo-istočnoj strani, a kupatilom na severo-zapadnoj strani. Takođe, ojačani su krovna konstrukcija i tavanice radi poboljšanja stabilnosti i funkcionalnosti.

Slika 9. Osnova podruma (novonastalo stanje)

9. ZAKLJUČAK

Raznolikost narodne arhitekture odražava identitet i duh naroda, integrišući različite graditeljske stilove kroz evoluciju. Prilikom obnove tradicionalne arhitekture, ključno je sačuvati osnovne karakteristike, ne izmišljati tradiciju ili kopirati druge kulture, koristeći prirodne materijale i prilagođavajući sadržaj prostoru. Projekat rekonstrukcije stare seoske kuće u selu Čitluk ističe očuvanje autentičnosti i spajanje tradicionalnih i modernih elemenata, naglašavajući važnost integrisanja nasleđa u savremene potrebe i turistički potencijal. Međutim, postoji nedostatak institucionalne podrške za očuvanje ovakvih objekata, iako imaju potencijal za turističku privlačnost i revitalizaciju lokalne zajednice. Ova inicijativa ne samo da čuva prošlost, već i podstiče održivu budućnost i može služiti kao primer dobre prakse za očuvanje kulturnog nasleđa.

10. LITERATURA

- [1] Petrović, B., "Stare srpske kuće kao graditeljski podsticaj", Beograd, Građevinska knjiga, 1997.
- [2] Janković, S., "Osnove seizmičkog planiranja i projektovanja za inženjere arhitekture i građevine", Izdavačko preduzeće "Arhitektura i urbanizam", 2014.
- [3] <https://www.politika.rs/scc/clanak/461494/Misticno-Pestersko-polje> (pristupljeno u januaru 2024.)
- [4] "EkoKuća" (2012). "Tipovi kuća i upotreba ekoloških materijala u narodnom graditeljstvu - Bioklimatski aspekti narodnog graditeljstva na prostorima bivše Jugoslavije". EkoKuća, br. 3.
- [5] Nenadović, S., "Ilustrovani rečnik izraza u narodnoj arhitekturi", Beograd, Prosveta, 2002.

Kratka biografija:

Adalet Šemsović rođen je u Novom Pazaru 1996. god. Master rad na Fakultetu tehničkih nauka iz oblasti Arhitekture – Arhitektonsko projektovanje odbranio je 2024.god.
kontakt: arh.adalet@gmail.com